

SPARTANII

Redactare: Constantin Furtună
Tehnoredactare: Liviu Stoica
Corectură: Cristina Șerban
Design copertă: Oana Bădică

THE SPARTANS

Andrew J. Bayliss

Copyright © Andrew J. Bayliss 2020

The Spartans was originally published in English in 2020. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Editura ALL is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

SPARTANII

Andrew J. Bayliss

Copyright © 2021 Editura **ALL**

Toate drepturile rezervate.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BAYLISS, ANDREW J.

Spartanii / Andrew J. Bayliss ; trad. din lb. engleză de Gabriel Tudor. - București : Editura ALL, 2021

Index

ISBN 978-606-587-564-7

I. Tudor, Gabriel (trad.)

94

Grupul Editorial **ALL**:

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

www.all.ro

Editura **ALL** face parte din **Grupul Editorial ALL**.

/editura.all

allcafe.ro

SPARTANII

ANDREW J. BAYLISS

Traducere din limba engleză de
Gabriel Tudor

ALL

CUPRINS

<i>Mulțumiri</i>	7
<i>Lista ilustrațiilor</i>	9
1. Te du și vestește la Sparta	15
2. Structura civică a Spartei	41
3. Stilul de viață spartan	61
4. Educația spartană	89
5. Femeile spartane	111
6. Iloșii	129
7. Receptarea ulterioară a Spartei	147
<i>Tabel cronologic al evenimentelor importante din istoria Spartei</i>	167
<i>Referințe</i>	175
<i>Alte lucrări despre spartani</i>	185
<i>Index</i>	189

MULȚUMIRI

Când este scrisă o carte, sunt numeroși oameni cărora trebuie să li se aducă mulțumiri, iar lucrarea de față nu face excepție. Mai întâi de toate, aș dori să mulțumesc Andreei Keegan pentru oportunitatea scrierii acestei cărți și lui Jenny Nugee pentru sprijinul acordat de-a lungul întregului proces de scriere. De asemenea, aș dori să mulțumesc cititorilor anonimi pentru reacția lor clară și utilă de răspuns, atât în ceea ce privește proiectul acestei cărți, cât și draftul de manuscris.

În al doilea rând, aș vrea să recunosc datoria pe care o am față de colegii cercetători preocupați de subiectul Sparta. A fost o reală plăcere să mă cufund în monografiile voastre, în capitole de carte, articole de revistă sau prezentări la congrese și prelegeri publice și să încerc să transpun un asemenea volum imens de erudiție în doar 35 000 de cuvinte. Sunt îndatorat în mod deosebit lui Anton Powell, Steve Hodgkinson, Tom Figueira, Paul Christesen, Ellen Millender și Nigel Kennell pentru încurajare, sprijin și reacție entuziastă la diferitele proiecte de cercetare și nu în ultimul rând pentru această scurtă lucrare.

Aș vrea de asemenea să le mulțumesc atât foștilor, cât și actualilor mei colegi de la Universitatea din Birmingham

pentru încurajarea și susținerea lor. Decizia de a-l face pe cel care terminase recent o carte despre Atena să urmeze exemplul lui Alcibiade și să treacă de partea Spartei a avut consecințe interesante! Sunt totodată recunoscător tuturor studenților mei, foști sau actuali, pentru că au ales să lucreze alături de mine la dizertații legate de Sparta și tuturor studenților care au optat pentru modulul „Sparta“, predat de mine în diferite forme, cu începere din anul 2008. Sper că toate aceste lecturi rapide pe subiecte diverse, ca educația spartană, organizarea militară, sexualitatea, religia, practicile alimentare, femeile și iiloții, au fost la fel de interesante de urmărit, pe cât de utile mi s-au părut mie când am ajuns să scriu această carte.

Sunt foarte recunoscător și personalului bibliotecii de la Școala Britanică din Atena, unde a fost scrisă o parte semnificativă a lucrării de față, și barmanilor de la diverse cafenele din Oxford și Atena, care mi-au asigurat cafeina atât de necesară pe perioada cât am întreprins procesul mult mai dificil al eliminării cuvintelor în exces.

În fine, aș dori să mulțumesc soției mele, Vicky, pentru susținerea neabătută pe care mi-a acordat-o în timp ce am scris această carte. Fără încurajările sale, volumul pe care acum îl aveți în față nu ar fi văzut niciodată lumina tiparului.

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

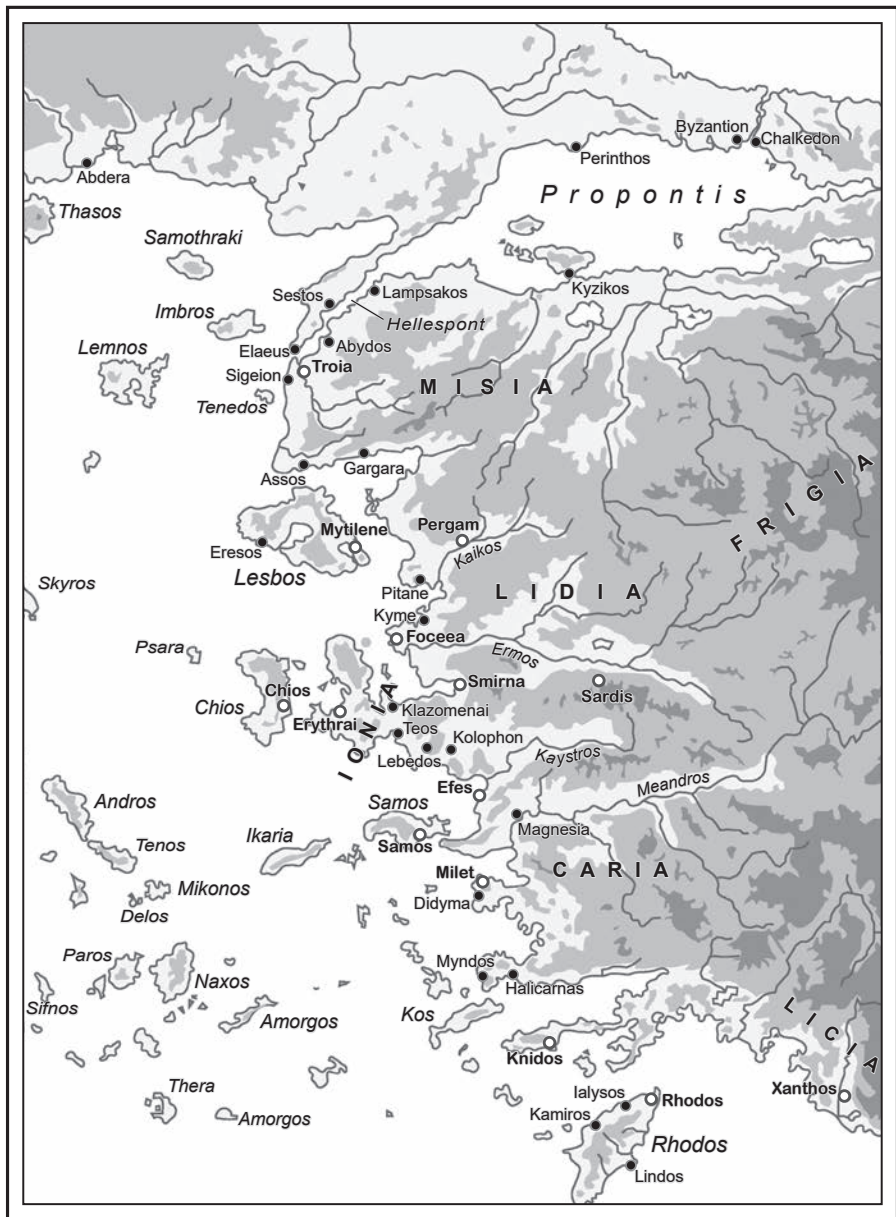
1. Harta Greciei și a lumii egeene. 12
Din *The Oxford Illustrated History of Greece and the Hellenistic World*, editat de Boardman, Griffin și Murray (2001). Cu permisiunea Oxford University Press.
2. Statuetă de bronz reprezentând un războinic spartan înveșmântat în pelerină, c. 510-500 î.Hr., Muzeul Wadsworth, Hartford, CT. 23
Grec, probabil din Sparta. Războinic cu pelerină, c.510-500 î.Hr.. Bronz, (15.1 x c.5.3 x c.3.2 cm). Muzeul de Artă Atheneum Wadsworth, Hartford, CT. Donație a lui J. Pierpont Morgan, 1917.815. Credit foto: Allen Phillips/Wadsworth Atheneum.
3. Vas krater de tip calyx din Apulia, realizat de către „pictorul dansatoarei din Berlin“, c. 420 î.Hr., Muzeul Colegiului Wellesley, Wellesley MA. 25
Muzeul Davis al Colegiului Wellesley, Wellesley, MA.
4. Partea exterioară din bronz a unui scut spartan capturat la Pylos în anul 425 î.Hr., Atena, Muzeul Agora. 26
Școala Americană de Studii Clasice din Atena: săpăturile arheologice din Agora.
5. Friză din cărămizi emailate, reprezentând soldați persani, Susa, secolul al VI-lea î.Hr. 31
Lanmas/Alamy Stock Photo.
6. Hartă a Spartei Antice. 42
Din *Greece: An Oxford Archaeological Guide*, de Christopher Mee și Antony Spawforth (2001). Cu permisiunea Oxford University Press.

Lista ilustrațiilor

- 7 Teatrul ridicat în perioada romană (vedere de pe acropola Spartei). 43
Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo.
- 8 Bust de marmură al unui „pseudo-Leonidas“, începutul secolului al V-lea î.Hr., Muzeul de Arheologie, Sparta. 51
iStockphoto.com/nexusimage.
- 9 Statuete de plumb din perioada arhaică din sanctuarul zeiței Artemis Orthia. 64
Prin amabilitatea lui Philip Sapistein (CC BY-NC-ND 2.0).
- 10 Statuetă din bronz reprezentând un bărbat stând tolănit la un banchet, c. 530-500 î.Hr., British Museum. 71
© The Trustees of the British Museum.
- 11 Cupă de vin laconiană cu figuri negre, realizată de „pictorul vânătorii“, c. 550-540 î.Hr., Antikensammlung, Staatliche Museen zu Berlin. 74
Marcus Cyron/Wikimedia Commons (CC BY-SA 3.0).
- 12 Statuetă de bronz reprezentând o fată spartană alergând sau dansând, c. 520-500 î.Hr., British Museum. 113
© The Trustees of the British Museum.
- 13 Afiș al filmului *300* (2006), Warner Bros. Pictures. 157
PictureLux/The Hollywood Archive/Alamy Stock Photo.
- 14 „Sparty“, mascota Universității de Stat Michigan (2007). 164
Joel Dinda/Flickr (CC BY 2.0).

Figura 1 Harta Greciei și a lumii egeene

1

Te du și vestește la Sparta

Am auzit pentru prima oară de spartani când mă aflam în școala gimnazială, în Australia. Îmi amintesc foarte clar cum am învățat atunci că doar 300 de spartani ținuseră piept milioanei de invadatori persani în bătălia de la Termopile, din 480 î.Hr. Știu că am fost uluit de curajul spartanilor, indignat de faptul că fuseseră trădați de un compatriot grec și îngrozit că, în acea zi fatidică, au ales să-și sacrifice viața pentru libertatea Greciei, în loc să se predea. Epitaful scris pentru ei după aceea – „Străine ce treci pe aici, te du și vestește la Sparta: morți noi zăcem, după ce legilor ei ne-am supus“ – a fost aproape încrustat în mintea mea idealistă de adolescent.

Dar pe atunci nu cunoșteam mare parte din latura întunecată a spartanilor, cum ar fi abandonarea cu cruzime a nou-născuților cu dizabilități, brutalitatea sistemului lor de educație dirijat de stat și nici exploatarea nemiloasă a sclavilor lor iloți. Cu siguranță nu-mi amintesc să fi învățat la acel moment despre cei doi spartani care supraviețuiseră luptei de la Termopile și care fuseseră atât de huliți de compatrioții lor, încât, de rușine, unul își pusese capăt zilelor. Istoria Spartei

însemna mai mult decât poveștile epice despre curaj. Sparta a fost o societate unică, adesea brutală, considerată o enigmă chiar și în Antichitate, iar această carte va prezenta părțile ei bune, dar și pe cele rele. Intenția mea aici nu este să ofer o istorie narativă a Spartei, ci mai curând să arăt cum erau de fapt spartanii la apogeul puterii lor (550-371 î.Hr.). Voi începe prin a revedea povestea celor 300 de spartani de la Termopile, separând mitul de realitate.

„Le Mirage Spartiate“

Sarcina descrierii spartanilor care au luptat la Termopile este problematică, deoarece nu posedăm aproape nicio sursă spartană contemporană pentru a afla povestea din perspectiva protagoniștilor. Tot ce ne-a rămas de la spartani sunt câteva sute de versuri, scrise în secolul al VII-lea î.Hr. de poezii Tirteu și Alcman, frânturi din scrierile eruditului alexandrin Sosibius, din secolul al III-lea î.Hr., stabilit la Sparta și a cărui operă a supraviețuit doar în citate ulterioare, cunoscute ca „fragmente“, la care se adaugă o serie de inscripții. În schimb, ne bazăm pe numeroase lucrări non-spartane, scrise între secolele al V-lea și al IV-lea î.Hr., care prezintă de obicei Sparta ca pe o societate unică, radicală, neschimbată de secole, dacă nu chiar de milenii. Savanții moderni au introdus chiar sintagma „miraj spartan“ (original, „le miraje Spartiate“) pentru a descrie felul în care aceste surse târzii au distorsionat și chiar au inventat fapte legate de spartani, pentru a le servi atingerii propriilor obiective literare.

Primul istoric grec care i-a menționat pe spartani, Herodot din Halicarnas (c. 484-425 î.Hr.), oferă un excelent exemplu în privința dificultăților cu care ne confruntăm

încercând să privim dincolo de mirajul spartan. Herodot și-a început istoria conflictului dintre greci și perși afirmând că dorea „să păstreze gloria realizărilor importante și remarcabile“. Termenul folosit de Herodot pentru „realizări remarcabile“ – *thaumasta* – înseamnă lucruri care te fac să caști ochii de uimire, iar Herodot face această afirmație când descrie actul de bravură spartană de la Termopile. Herodot îi înfățișează pe spartani ca pe un neam atât de aparte, încât unii experți moderni afirmă că de fapt el îi prezintă audienței sale vorbitoare de greacă drept niște străini, ale căror practici neobișnuite trebuie să fie explicate la fel ca și cele ale perșilor, mezilor, babilonienilor, egiptenilor și sciților, precum și ale altor „barbari“ descriși în alte părți ale lucrării sale.

În vreme ce Herodot pare în principal interesat să spună o poveste frumoasă, unii dintre autorii care i-au pășit pe urme au folosit imaginea unicității spartane pentru a-și justifica agenda. Atenianul Xenofon (c. 430-354 î.Hr.), care a scris o *Constituție spartană* și o istorie narativă acoperind perioada în care spartanii dețineau hegemonia asupra lumii grecești, evidențiază frecvent unicitatea Spartei pentru a demonstra ceea ce el percepea drept superioritatea societății spartane asupra altor state grecești. Pe de altă parte, istoricul atenian Tucidide (c. 460-400 î.Hr.), care a luptat împotriva spartanilor în Războiul Peloponezic, și oratorul atenian Isocrate (436-338 î.Hr.), care a scris lucrări precum *Panegyricus*, elogiind Atena natală, tind să prezinte unicitatea spartanilor ca pe o dovadă a inferiorității lor în fața atenienilor. Pentru filosofi ca atenianul Platon (c. 428-347 î.Hr.) și Aristotel din Stagira (384-322 î.Hr.), Sparta este doar o lentilă prin care poate fi examinată o societate ideală. Platon, care a fost în

general favorabil Spartei, tinde să se concentreze asupra acelor aspecte din viața spartană care corespund definiției statului său ideal. Aristotel se concentrează în special pe aspecte ale societății spartane menite să-i justifice teza că Sparta era fundamental viciată. Rezultatul este că niciuna dintre aceste surse contemporane – nici măcar *Constituția spartană* a lui Xenofon – nu și-au propus să ne ofere o relatare sistematică (și cu atât mai puțin obiectivă) a modului în care funcționa societatea spartană.

Sursele noastre de mai târziu, inclusiv cea mai prolifică, biograful Plutarh din Beoția (c. 46-120 d.Hr.), au scris la mult timp după ce romanii cuceriseră Grecia și prin urmare au fost separate de spartanii de la Termopile de ceea ce un expert modern numea recent „o mare distanță temporală și culturală”. Sparta pe care ei au cunoscut-o este adesea asemănată unui „parc tematic”, practicile stranie ale spartanilor atrăgând vizitatori străini din întregul bazin al Mediteranei. Așadar, când Plutarh scrie în „biografia” legendarului legislator spartan Licurg despre cum funcționa societatea spartană, el ne-ar putea relata de fapt despre orașul din perioada romană, și nu despre Sparta războinicilor care au luptat la Termopile. Prin urmare, nu putem pune laolaltă fragmente din surse separate de aproape un mileniu. Istoricii academici de azi tind să adopte o abordare mai contextuală, care începe cu surse contemporane, ca Herodot și Xenofon, care au cunoscut Sparta direct, înainte de a recurge la surse ulterioare și mai puțin de încredere, ca Plutarh. Dar asta nu înseamnă că putem pur și simplu să ignorăm toate sursele de mai târziu care se concentrează pe „caracterul aparte” al spartanilor. Însăși noțiunea de miraj spartan ne spune că exista ceva diferit în legătură cu

spartanii. Așa cum un expert modern a argumentat recent, mirajul spartan necesită o ajustare a perspectivelor noastre, mai curând decât o „respingere totală” a surselor ulterioare.

Termopile: „Porțile fierbinți”

La momentul în care Herodot consemna povestea lor, circa 50 de ani mai târziu, isprăvile spartanilor de la Termopile din vara anului 480 î.Hr. erau deja legendare. Dar când regele spartan Leonidas și-a condus mica sa armată de 300 de soldați-cetățeni și poate 700 de însoțitori iloți spre a lupta împotriva perșilor, niciunul dintre ei nu și-ar fi putut imagina că după două milenii și jumătate oamenii de pe întregul glob vor scrie cărți despre ei, vor numi echipe sportive după ei sau vor trata acțiunile lor ca fiind ieșite din comun. În vara aceea, ei nu și-au făcut decât datoria de cetățeni ai Spartei, un mic dar puternic oraș grecesc situat în Laconia, în sud-estul peninsulei Peloponez (vezi Figura 1). Misiunea lor era să se alătore altor 4 000 de compatrioți greci din Peloponez și Grecia Centrală și să-i conducă împotriva unei forțe de invazie cu adevărat masivă, condusă de regele perșilor, Xerxes (Xšayârša).

Ceilalți greci îi aleseseră pe spartani să-i conducă împotriva perșilor fiindcă spartanii erau cei mai buni soldați din Grecia și conduceau alianța denumită Liga Peloponeziacă. Din multe privințe, dimensiunea sarcinii spartanilor explică legenda dezvoltată ulterior. Regatul perșilor era atât de vast, încât Herodot îl descrie ca întinzându-se de la răsăritul la apusul soarelui, iar legenda populară afirmă că armata lui Xerxes număra trei milioane de oameni și doar animalele de povară care îi însoțeau au secăt un lac întins adăpându-se din el! Dar spartanii nu s-au intimidat de misiunea lor. Când au fost

avertizați că armata lui Xerxes număra atât de mulți arcași, încât săgețile lor aveau să întunece cerul, spartanul Dienekes a răspuns lapidar: „Bun, atunci vom lupta pe întuneric“.

Armata aliată aflată sub conducerea lui Leonidas era, prin comparație, minusculă, în parte din cauza faptului că regatul lui Xerxes era cu mult mai mare decât Grecia, dar și pentru că invazia perșilor coincidea cu Jocurile Olimpice, desfășurate o dată la patru ani, când toți grecii suspendau ostilitățile, și cu importantul festival religios al lumii dorice, Carneia, când spartanii și majoritatea peloponezienilor respectau cu strictețe un armistițiu de o lună. Istoricii vremurilor noastre speculează adesea că Leonidas și oamenii săi erau o forță simbolică, însărcinată doar cu ținerea în loc a lui Xerxes până când aveau să sosească întăririle, odată încheiat festivalul Carneia – perioadă în care, ni se spune, spartanii evitau războiul, dar simulau „disciplina militară“ trăind în corturi, ca războincii aflați în campanie. Este, de asemenea, posibil ca Leonidas să fi condus o brigadă sinucigașă. Toți spartanii, inclusiv Leonidas, aveau fii în viață, iar Plutarh afirmă că, înainte de a pleca, Leonidas și-a instruit soția, Gorgo, să se mărite cu un bărbat bun și să aducă pe lume copii puternici, ceea ce sugerează că el nu avea intenția să mai revină acasă. Diodor, care a scris între 60 și 30 î.Hr., oferă o versiune și mai dramatică: atunci când magistratii spartani, numiți efori, i-au cerut lui Leonidas să ia cu el mai mulți oameni la Termopile, el a refuzat, insistând că misiunea lor era „să moară pentru libertatea tuturor“.

Sortii erau atât de potrivnici spartanilor, încât Xerxes a presupus că aceștia vor fugi. Herodot scrie că, atunci când și-a dat seama că spartanii nu au fugit, regele perșilor a trimis spioni să vadă ce fac. El a fost uimit să afle că unii spartani